

Türkçe ve Ukraynacada Hitaplarda Duygusal ve Toplumsal Yansımalar (Hayvan İmgeleri Örneği)

Dzhennet BEİBUDOVA*

Araştırma Makalesi

ÖZET

Dil, sadece bir iletişim aracı değil, aynı zamanda kültürel bellektir. İnsanlar arası iletişimin temelini oluşturan dilin ardından gelen en önemli unsur hitaptır. Hitap, yalnızca kullanılan kelimenin anlamı ile değil, bu kelimenin nasıl bir ses tonuyla söylendiğiyle de derinlik kazanır. Özellikle “sen”, “siz” ya da özel isimlerle yapılan hitaplarda ses tonuna yüklenen duygular (sevgi, öfke, şaşkınlık vb.) karşı tarafın algısını şekillendirir. Bu bağlamda, insanın birine doğrudan ismiyle değil de sevgi ve şefkat içeren mecazlarla hitap etme ihtiyacı duyduğu görülür. Hitap biçimleri, hem Türkçede hem Ukraynacada toplumsal değerlerin, düşünsel yapının ve kolektif zihniyetin izlerini taşır. Bu dillerde sıkça başvurulan hayvan metaforları, antropomorfik eğilimlerle şekillenerek mecaz gücünü ortaya koyar. Örneğin Türkçede “kuzum” ifadesi çocuklara sevgiyle hitap etmek için kullanılırken Ukraynacada benzer işlevi “Мій зайчик” (tavşanım) görmektedir. Ancak aynı hayvanlara atfedilen özellikler, diller arasında farklılık gösterebilir. Türkçede “koç”, güç ve cesareti simgelerken Ukraynacada karşılığı olan “бапан” (koç), akılsızlık ve nereye gideceğini bilmeyen kişi gibi olumsuz çağrışımlara sahiptir. Bu çalışma, Türkçe ve Ukraynacadaki hayvan temelli hitapların olumlu ve olumsuz anlamlarını nitel yöntemlerle analiz ederek kültürel farkları ortaya koymayı amaçlamaktadır. Çalışmanın sonucunda gerek coğrafi yakınlık ve gerekse de kültürel etkileşimin yoğun olduğu iki dil arasında benzer hitaplar tespit edilmiş, bununla beraber aynı hayvan isimlerinin iki dilde farklı anlamlara geldiği örneklerle değinilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Türkçe, hayvan adları, hitap, Ukraynaca.

*Doktora Öğrencisi, Dzhennet Beibudova, Akdeniz Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı

ORCID: 0000-0003-0632-771X

E-posta: cennet.ua@yahoo.com

Başvuru Tarihi: 22.04.2025

Kabul Tarihi: 11.06.2025

Yayınlanma Tarihi: 20.06.2025

Atıf: Beibudova, D. (2025). “Türkçe ve Ukraynacada Hitaplarda Duygusal ve Toplumsal Yansımalar (Hayvan İmgeleri Örneği)”. *BUEFD*, 10(1), 141-160.
<https://doi.org/10.70916/buefd.1681786>

Emotional and Social Reflections in Forms of Address in Turkish and Ukrainian (The Case of Animal Imagery in Turkish and Ukrainian)

Dzhennet BEİBUDOVA*

Research Article

*PhD Student, Dzhennet Beibudova,
Akdeniz University, Institute of Social
Sciences, Turkish Language and
Literature Department

ORCID: 0000-0003-0632-771X
E-mail: cennet.ua@yahoo.com

Submitted Date: 22.04.2025
Accepted Date: 11.06.2025
Published Date: 20.06.2025

Citation: Beibudova, D. (2025).
"Emotional and Social Reflections in
Forms of Address in Turkish and
Ukrainian (The Case of Animal
Imagery in Turkish and Ukrainian)".
BUEFD, 10(1), 141-160.
<https://doi.org/10.70916/buefd.1681786>.

ABSTRACT

Language is not only a tool of communication but also a cultural memory. Following language, the most essential element in interpersonal communication is address. Addressing gains depth not only through the literal meaning of the word used but also through the tone in which it is spoken. Especially when using pronouns like "you" or personal names, the emotional nuances conveyed through tone -such as affection, anger, or surprise- shape the listener's perception. In this context, individuals often prefer using metaphorical expressions that reflect care and affection rather than direct names. Forms of address in both Turkish and Ukrainian reflect societal values, modes of thought, and collective mentalities. In these languages, animal metaphors are frequently used and shaped by anthropomorphic tendencies, revealing the figurative strength of the language. For example, in Turkish, "kuzum" (my lamb) is commonly used by mothers to address their children affectionately, whereas in Ukrainian, "Мій зайчик" (my little bunny) serves a similar function. However, the symbolic value of animals may differ between cultures: While "koç" (ram) in Turkish symbolizes strength and courage, its Ukrainian counterpart "баран" (sheep/ram) carries negative connotations such as foolishness or lack of direction. This study aims to reveal cultural differences by qualitatively analyzing the positive and negative connotations of animal-based forms of address in Turkish and Ukrainian. The findings indicate that, due to both geographical proximity and intense cultural interaction, similar terms of address exist in both languages. However, the study also highlights instances where the same animal names convey different meanings in each language.

Keywords: Turkish, animal names, forms of address, Ukrainian.

Giriş

Sevgi evrensel bir kavramdır ve farklı dillerde sevgiyi dile getirmek için çeşitli birçok küçültme ve sevgi kelimeleri-ekleri kullanılmaktadır. Sevgi ifadeleri, dillerin duygusal ve kültürel zenginliğini yansıtan özel dil öğeleri olarak, özellikle hayvan adları gibi kültürel anlam taşıyan sözcükler ve kalıplar aracılığıyla biçimlenir.

Diğer yandan her dilde hayvan isimleriyle yapılan metaforik kullanımlar, yalnızca semantik işlev taşıyan dil olayları değil, aynı zamanda toplumların düşünce yapısını, kültürel normlarını ve değer yargılarını yansıtan güçlü söylem araçlarıdır. Edebiyat eserlerinde ve gündelik hayatta sevgi duygusunu pekiştiren, daha anlamlı bir şekilde dile getirilmesini sağlayan kelimeler arasında hayvan adları da vardır. Hayvan adları yoluyla kişiyi kültürlü, kaba, müstehcen, felsefi veya bilimsel olarak tanımlayan mecazi aktarımları her dilde bulmak mümkündür (Dominguez, 2006, s. 139). Bu bağlamda hayvanlara atfedilen nitelikler, bireylerin ya da toplulukların değerlendirilmesinde sembolik bir işlev kazanır. Bu çalışmada Türkçe ve Ukraynaca hitaplarda hayvan imgeleri ele alınacaktır. Türkçe ve Ukraynaca, farklı dil ailelerine mensup olmakla beraber yüzyıllardan bu yana gelen coğrafi ve kültürel etkileşimler iki dil arasında çeşitli alışverişlere zemin oluşturmuştur.

Dil bilimsel çalışmalarda sevgi sözcükleri hakkında yapılan araştırmalar (Vynohradov V., Potebnia O., Shakhmatov, A. v.d.) kimi zaman tek dil üzerine yoğunlaşırken kimi zaman farklı iki dil arasında karşılaştırmalı çalışmalar da yapılmaktadır. Bu bağlamda, ekler aracılığıyla sevgi anlamının aktarımı önemlidir. *Türkçe Sözlük*'e göre *küçültme eki*, “Kelimelerin anlamına küçüklük, azlık, sevgi, acıma kavramları katan -cA, -cAğIz, -cAk, -cık, -İmsi, -İmtırak, -rAk, ekleri” dir (*Türkçe Sözlük*, 2011, s. 1432). Ukraynaca küçültme sözcüğünün (демінітив [deminutiv]) sözlük anlamı “küçüklüğü ifade eden isimler”dir (Busel, 2005, s. 283). Semerenko’ya (2020, s. 277) göre Ukrayna dilinde küçültme sözcüklerinin türetimi XVII yy.’da yaygınlaşmış olup bu kelimelerin kullanımı günümüzde artış göstermeye devam etmektedir.

Farklı dil ailelerine ait olmalarına rağmen Türkçe ile Ukraynaca arasında tarihsel süreçte ortaya çıkan kültürel ve coğrafi etkileşimler, bu iki dilin imge dünyasında belirli ortaklıkların oluşmasına zemin hazırlamıştır. Bu çalışmanın amacı, Türkçe ve Ukraynacada hayvan imgelerinin sembolik kullanımıyla oluşturulan hitapların biçimsel, anlamsal ve toplumsal yönlerini karşılaştırmalı bir bakışla analiz etmektir. Bu bağlamda, hem sevgi/küçültme ekleri hem de hayvan temsilleri üzerinden gelişen hitap kalıpları incelenecek; iki dildeki duygusal tonlar ve kültürel yansımalar karşılaştırılacaktır. Çalışmada, söz konusu ortaklıkların yanı sıra farklılıklar ve bunların kültürel-sembolik nedenleri üzerinde de durulacaktır.

1. Kuramsal ve Kavramsal Yapı

Bu çalışma, hayvan isimleri aracılığıyla sevgi sözcükleri ve hitap türlerini ele almaktadır. Kuramsal yapı, sevgi kavramının dilsel ve toplumsal boyutlarını çerçevelerken; kavramsal yapı ise hayvan isimleri ve sevgi ifadelerinin tanımlarını ve aralarındaki ilişkileri sistematik şekilde ortaya koymaktadır. Noam Chomsky'nin evrensel dilbilgisi kuramına göre dil, insanoğlunun sonradan edindiği ya da toplumun kendisine kazandırdığı bir özellik değil, doğuştan itibaren beyinde varlığını sürdüren bir özelliktir. Chomsky, dil kavramını zihinsel bir yapı olarak değerlendirerek her bireyin iç dünyasına ait bir "iç-dili" (internal language) olduğunu öne sürmektedir. Dili anlamak için psikoloji ve biyoloji gibi bilimlere başvurulması gerektiğini ifade eden Chomsky, dile fiziksel ve biyolojik bir nesne olarak yaklaşmaktadır (2000, s. 10). İnsanlar, dünyaya geldikleri andan itibaren dil öğrenmeye ve öğrendikleri dili geliştirmeye yatkındırlar ve bu süreçte hayvan temsillerini de anlatım kabiliyetlerini geliştirmek için kullanırlar. İnsanoğlu hayvanları gözlemlemekle kalmayıp dünyayı ve dili daha iyi anlama sürecinde hayvanları yalnızca hayvan olmaktan çıkartarak bir kavrama dönüştürmektedir. İnsanlar, hayvanlar ile ilgili gözlemlerini çevresindeki insanların davranışlarına yansıtarak kültürel bir çağrışım ortaya koymaktadır. Ancak farklı dillerde aynı hayvan üzerinden imlenen anlam da farklı olabilmektedir. Diğer yandan bunun tam tersi olarak aynı anlam farklı hayvanlara da yüklenebilmektedir. Örneğin; Türkçede yoğun bir çalışmayı ifade etmek için *eşek* imgesi kullanılırken (*Eşek gibi çalıştım!*) Ukraynacada aynı anlam "köpek" üzerinden ifade edilmektedir: (*Köpek gibi çalıştım!*) (*Я працював як собака!* [ya pratsüvav yak sobaka]).

1.1. Hayvan Metaforlarının Kavramsal Gösterimi

Hayvan ve insanların bağlantıları kadim dinlere uzanmaktadır. Geçmişte insanlar, taptıkları tanrıları ve doğaüstü güçleri hayvan biçimlerinde tasavvur etmekteydi. Bu bağ, tarihsel süreçle şekillenerek kültürel anlatılarda ve dinî metinlerde derinleşmiş ve zaman içinde insan ile hayvan arasındaki ilişkiyi hem kültürel hem de metaforik düzeyde güçlendirmiştir. Felsefi bir terim olarak geçen antropomorfizm, *Türkçe Sözlük*'e göre "insan biçimcilik" anlamına gelmektedir (Türkçe Sözlük, 2011). Zoomorfizm (*Зооморфізм*) kavramının tanımı, eski dinlerde tanrıların hayvan şeklinde gösterilmesidir (Bussel, 2005, s. 477). Türkçede bu kavramdan "Eski Türklerin tabiat inançları bağlamında Preanimist yapılar içinde, özellikle Moğol etkisiyle şekillenen anlayışta tanrılar, hem antropomorfik hem de zoomorfik formlarda tasavvur edilmiştir." şeklinde bahsedilmektedir (Karakaş, 2014, s. 469). Bu durum, tanrısal varlıkların hayvan biçiminde temsil edilmesinin erken dönem Türk inançlarında önemli bir yer tuttuğunu göstermektedir. Ukraynalı bazı dil bilimi araştırmacıları, kişileştirmeyi *metaforlaşmanın* semantik bir çeşidi olarak kabul etmiştir ve Yeshcenko, zoomorfizm kavramı yerine hayvan metaforlaştırma "zoometsforizasyon" (*зоометафорузація*) terimini ortaya atmıştır. Bu terim, "soyut-felsefi kategorilerin, olguların ve nesnelerin 'canlandırılması', yani bu varlıkların anlambirim demetlerinin 'hayvana, kuşa, balığa, memeliye veya böceğe benzer nitelikler 'taşıma' anlam bileşeni ile zenginleştirilmesi" anlamını taşımaktadır

(2010, s. 3). Özkan Kurt'a (2022) göre, soyut ve felsefi kavramların ya da olguların, hayvanlara özgü özelliklerle canlandırılarak kavramsallaştırılması, insan zihninin kültürler üstü düzeyde ortak bilişsel mekanizmalarla çalışmasının bir sonucudur. Tilki metaforu, hem Türkçe hem de Ukraynacada olumsuz bir anlam taşımaktadır. Tilki kelimesinin potansiyel anlam bileşeni kurnazlık olduğu için tilki kavramı ile “yağ çeken, kurnaz bir insan” metaforu ortaya çıkmaktadır. Troyanova (2003, s. 27), D. N. Şmelyov'a atıf yaparak bu tür metaforik aktarımların doğrudan kavramsal temsillerden değil, belirli durumların zamanla oluşturduğu ve toplumsal bellekte yer ederek dolaylı çağrışımlardan beslendiğini dile getirmektedir. Söz konusu çağrışımlar, bir dili konuşanlar tarafından doğrudan ve bilinçli bir biçimde algılanmasa da dilin kalıplaşmış semantik yapıları içerisinde yer edinmiş ve toplumsal düzlemde aktarımı sürdürülen kolektif anlam örüntülerine dönüşmüştür.

1.2. Küçültme Sözcüklerinin Biçimbilimsel Temelleri

Ukraynaca ve diğer Batı dillerinde sevgi ifadeleriyle ilgili gramer kavramı *diminutive* (Lat. *diminutivus* – “küçültmek”) olarak adlandırılmakta Ukraynacada *демінітив*, Türkçede ise “küçültme sözcüğü” şeklinde karşılık bulmaktadır (Redhouse, 1880, s. 95). Bu sözcükler, özellikle 20. yüzyılın sonlarından itibaren artan sayıda çalışmada, kültürel ve psikolojik yansımalarıyla ele alınmıştır. Küçültme sözcükleri, bireyin duygusal durumu ve sosyal bağlamla yakından ilişkili olup konuşma sırasında aktarılan duyguların ifadesi olarak değerlendirilir. Berkeshchuk (2016) bu tür kelimelerin güçlü duygular uyandırdığına ve bağlamın anlam üzerindeki belirleyici rolüne dikkat çekmektedir.

Sevgi temalı sözcüklerin biçimbilimsel özelliklerini inceleyen çalışmalarda kelimenin anlamı ile şekli arasındaki ilişkilere dair iki yaklaşım mevcuttur. Birincisi bu ilişkilerin eş zamanlı olarak ortaya çıkması; ikincisi ise şekil ile anlamın ayrı ayrı değerlendirilmesidir. Doğal Morfoloji Teorisi (Natural Morphology Theory), kelimeyi biçim ve anlamıyla bir bütün olarak ele alırken diğer morfolojik yaklaşımlar, önce kelimenin anlamını çözümler ve ardından biçimsel işlemleri, örneğin küçültme eki eklemeyi bu anlama göre gerçekleştirir (Manova, 2023, s. 6).

Aşağıda verilen örnekler Ukraynacaya uyarlanmıştır:

-Kelime Tabanlı Küçültme Eki Türetimi: Telefon → Telefoncuk (küçük bir telefon)
Телефон - Телефончик (маленький телефон)

-Gövde Tabanlı Küçültme Eki Türetimi: Kedi → Kedicik/Ukraynacada ise bu tür kelimelerde küçültme eki ikinci dereceye kadar çıkabilmektedir. *Kim* [kit] → *Котик* [kotık] → *Котичок* [kotıçok] (*маленький* [malenkıy]/*милий* *kim* [mily kim])

-Kök Tabanlı Küçültme Eki Türetimi: Bluz (*блузка* [bluzka]) → Çok küçük bluz (*блузочка* [bluzoçka]). Ukraynacadaki bazı küçültme ekleri Türkçeye çevrildiğinde aslında bir sıfat tamlamasını ifade eder. Örneğin Ukraynacada tek bir kelime olan “bluzoçka” Türkçeye çevrildiğinde “küçücük bluz” olmaktadır (Manova, 2023, s. 6). Bu

çalışmanın konusu olan hayvan adlarını içeren hitaplar, Ukraynacada küçültme ekleri ile birleşme sonucu kelimenin yüklendiği anlamı da pekiştirmektedir.

2. Türkçede Hitaplarda Geçen Hayvan Adları

İletişim sırasında kişi, muhatap olduğu insanla girdiği etkileşim sırasında ona yönelik duygularını, dış görünüşüne dair fikirlerini, muhatabının karakteriyle ilgili düşüncelerini dile getirirken hayvan isimlerinden de yararlanabilir. Günlük yaşamda bir kişinin diğerine hitap ederken hayvan adlarını kullanması, hayvanların dillerin mecazi ifade kapasitelerinde çok önemli bir yere sahip olduğunu ortaya koymaktadır. Birine yalnızca “Aferin sana!” demek ile “Aferin *koçum* benim!” ifadesini kullanmak arasındaki fark, cümlede geçen *koç* hitabı sayesinde ön plana çıkmaktadır. Hayvan adları sayesinde kişi karşısındakine yönelik ifadesini daha samimi bir şekle sokabilir veya karşısındakine yönelik övgüsünü pekiştirebilir. Konu hakkındaki Türkçe çalışmalar arasında Nuriye Özer ve Akcan’ın (2022, s. 245) hitap kavramıyla ilgili yaptığı çalışmasında aşağıda alıntılanan örnek dikkat çekicidir:

Sevgi belirten hitaplar arasında “aşk böceğim, böceğim, bülbülüm, can kurban, can kuşum, ördeğim, yavru, minik farem, kelebeğim” sözcükleri yer almaktadır. Bireyler, sosyal ilişkilerde değer verdikleri kişilere yönelik hitaplarında, doğrudan isim kullanımı yerine, duygu ve düşüncelerini daha etkili biçimde ilettiklerine inandıkları *kuzum, sıpam, kuşum, kecliğim, arslanım, koçum, durum* gibi sevgi ve yakınlık bildiren ad aktarmalı ifadeleri tercih etmektedirler (Alkan Ataman, 2023, s. 30).

Dünyanın birçok kültüründe güç, asalet ve hakimiyeti temsil eden *aslan* kelimesi ile ilgili Eren, “Afrika ve Asya’da yaşayan, erkekleri yeleli, kuyruğu püsküllü, çok koyu sarı renkli yırtıcı bir memeli türü” ifadesini kullanmaktadır (Eren, 1999, s. 20). Türkçe kaynaklarda *arslan, esed, şîr, arslan* şeklinde geçmektedir. Aslan imgesine atfedilen güç ve yiğitlik nitelikleri, yalnızca hayvansal özellikleri değil, insani değerlere ilişkin metaforik yansımaları da içermektedir. Türk edebiyatında bu metafor, kimi zaman sevgilinin etkileyici bakışını, kimi zaman ise özlemle bekleyiş içindeki tutkulu ve öfkeli âşığın ruh hâlini temsil eden sembolik bir unsura dönüşmektedir (Nalçacıgil Çopur, 2020, s. 18). Mevlana’nın eserlerinde bahsi geçen bu hayvan, padişah, ilahi bir güce sahip olan Tanrı ve kul olarak tanımlanmaktadır (Durak, 2006, s. 159). Bu bağlamda, Özkan Kurt’un (2022) aslan kelimesine dair değerlendirmesi, hayvana atfedilen güç ve hâkimiyetin cinsiyete bağlı olarak anlam değiştirdiğini ortaya koymaktadır: Erkek için kullanıldığında fiziksel güce vurgu yapılırken, kadın için kullanıldığında bu kullanım bir karakter övgüsüne dönüşmektedir. Örneğin; aslan ablam!, aslan kızım! gibi... Ukraynacada da bahsi geçen hayvanın aynı özellikler taşıdığı görülmektedir. Örneğin, aslan gibi cesur (Сміливий як лев [smiliviy yak lev]) ...

Olumsuz hitap ifadeleri ise “Allahsız tosbağa, at ağızlı, ayı, ayı boğan, b.k böceği, eşek oğlu eşek, eşek sıpası, eşşoğlusu, hayvan, hayvan eti yemiş, hayvan oğlu hayvan/ hayvanat, sığır, sırtlan, süt kuzusu, domuz” gibi sözcüklerdir.” Yakınlık bildiren ifadeler Özer’e göre şu şekildedir: “arslanım, arslan, arslan parçası, aslan, kaplan, kaplanım, kartal,

kartalım, koç”. Özer ve Akcan (2022) Türkçe hitaplarda kullanılan hayvanları şu gruplara ayırmaktadır:

1. Fiziksel görünüş ile ilgili olanlar: “(Kart) horoz, at ağızlı, maymun”.
2. Karakter ile ilgili olanlar: “ayı, (aç) kurt, dana, hayvan, hayvan eti yemiş, hayvan herif, inek, it, keçi, katır, kerkenez, kunduz, öküz, sığır”.
3. İnanç ile ilgili olanlar: “Allahsız tosbağa”.
4. Güç ile ilgili olanlar: “ayı boğan, böcek, camız, süt kuzusu”.
6. Zekâ ile ilgili olanlar: “eşek kafalı, eşek, kaz kafalı, sansar, sırtlan”.
8. Soy ile ilgili olanlar: “eşek dölü, eşek oğlu eşek, eşek sıpası, eşsoğlusı, hayvan oğlu hayvan, it oğlu it, köpoğlu”.
9. Temizlik ile ilgili olanlar: “bitli, domuz” (2022, s. 245).

3. Ukraynaca Hitaplarda Geçen Hayvan Adları

Ukraynaca hitaplarda geçen hayvan adları, Busel, V. T., Vasyleha-Derybas, M. D. ve Dmytriiev, O. V. (2005) tarafından yazılan *Büyük Ukraynaca Açıklamalı Sözlük*'ten yararlanılarak tespit edilmiş ve sınıflandırılmıştır. Ukraynacada insan karakterini ifade eden hitaplar arasında *hayvan* (тварина [tvarına]) kelimesi, *kaplumbağa* (чепенаха [çerepaha]), *kaplan* (музп [tıhr]) vb. hayvanlar yer almaktadır. Adı geçen bu hayvanların taşıdığı gerek fiziksel özellikler insana yüklenmiştir. Dünyanın birçok kültüründe bilgeliği ve bunun yanı sıra yavaş hareket etmesi ile bilinen kaplumbağa, hitaplarda da aşırı yavaş hareket eden dalgın insanlar için kullanılmaktadır. Ukraynacada *kaplumbağa* (чепенаха [çerepaha]) sakar, hareketleri gevşek insanlar için kullanılmaktadır (Busel vd., 2005, s. 1599). Örneğin; “çadırın önünde terlikleriyle dikilirken ‘Proşko, sen akıl almaz bir kaplumbağasın, nerede kaldın?’ diye seslendi” (Dobrovolsky, t.y.) cümlesinde Proşka'nın aşırı yavaş hazırlanıyor olması, kaplumbağa imgesi üzerinden ifade edilmektedir. Yalın hâlde iken olumsuz anlamlar taşıyan bu hayvan, *kaplumbağacık* (чепенашка) şeklinde küçültme eki ile sevimli bir anlam kazanmaktadır. Ukraynaca bütün kelimeler, gramatik açıdan bittiği harfe göre eril (чоловічий рід [çoloviçiy rid]), dişil (жіночий рід [jinoçiy rid]) ve nötr (середній рід [seredniy rid]) şeklinde üç gruba ayrılmaktadır (Oliynyk, 2007, s. 22). Örneğin tilki (лисиця [lısitsiya]) “я [ya]” ünlü harfi ile bittiği için dişil grubuna girerek sadece kadınlar için kullanılır ve erkekler için kullanılması doğru değildir. Erkek tilki (лис [lıs]) kelimesinin sonunda ünsüz harf olduğu için bu kelime sadece erkekler için kullanılır. Buna istinaden erkek ayı (ведмідь [vedmid']) kelimesinin sözlük anlamı “Sakar biri için kullanılan hitaptır.” şeklinde olmasına rağmen bu kelime kadınlar için kullanılmamaktadır. Bir kadına “Ах ти ж ведмідь! [ah tı j vedmid']” (Seni gidi ayı) dendiğinde Ukraynaca dilbilgisel bakımdan cins farklılığından dolayı yanlış olmasına

rağmen¹ “O (kadın) erkek ayı gibi davranır.” anlamına gelmektedir. Ama erkekler için “ayı” (ведмідь [vedmid’]) ya da “O gerçek bir ayı.” (Він справжній ведмідь [vin spravjniy vedmid’]) ifadeleri, doğrudan doğruya bir erkeğin kabalığını anlatmaktadır.

Hitaplarda kullanılmakta olup karakter, davranış ya da görünüş ile ilgili diğer hayvan adlarının sözlük anlamları aşağıdaki gibidir:

1. Hayvan (тварина [tvarına]): Kaba ve aşağılık insan hakkında kullanılmaktadır.
2. Kaplan (мигп [tıhr]), dişi kaplan (мигпуця [tıhrıtsiya]): Davranışları ile kaplana benzeyen insan, yani hırçın ve saldırgan.
3. Kuzu (ягня [yahniya]): Kişilerin itaatsizliklerini anlatmak için kullanılmaktadır (Busel vd., 2005, s. 1645). Bu örnek Türkçede yumuşak başlılığı ifade eden “kuzu kuzu” (Türkçe, 2011) mecaziyla zıt bir anlam ifade etmektedir.
4. Sıçan (пацюк [patsük]): Kötü, sinsî bir insan hakkında kullanılmaktadır (Busel, 2005, s. 895).
5. Domuz (свиня [svınya], свинюка [svınyuka]): Dağınık kişiler hakkında kullanılmaktadır.
6. Köpek (собака [sobaka]): Kötü, zalim, kindar insanlar için kullanılan bir hitaptır.
7. Aslan (лев [lev]): Çok cesur, korkusuz insanlar için kullanılır.
8. Erkek kuğu (лебідь [lebid’]) - erkek kuğucuk (лебедик [lebedık]): Erkeğe şefkatli hitap şeklidir.
9. Kurt (вовк [vovk]): Birçok şey görmüş, deneyimli insanlar için kullanılmaktadır.
10. Bağırsak kurdu (глистюк, глистяк [hlistük, hlistyak]): Sefil, aşağılık, görünüşü ve huyu itibarıyla bir solucana benzeyen insanlar için hitap olarak kullanılır (Busel, 2005, s. 245).
11. Erkek şahin (сокіл [sokil]) - Erkek şahincik (соколик [sokolık]) hitabı, hem erkekler için hem atlara yönelik sevgi hitabı olarak kullanılmaktadır.

Boğa (бук [bık]) ve yaban domuzunun (кабан [kaban]) iri cüsseli ve kütlece ağır, aynı zamanda tahammülsüz ve saldırgan olmaları nedeniyle bu iki imge erkeklere yönelik hitaplarda kullanılabilir. Bir Ukrayna halk şarkısında erkekler, boğa ile ilişkilendirilmektedir.

Gritsko dikilir, bir boğa gibi, bir boğa gibi... Yanı başında da bir mantar serin serin — Marusya durur, bir inek gibi, bir inek gibi. (“Стоїть Грицько, як бук, як бук... А коло його печериця - Стоїть Маруся, як телиця” [stoyit’ Hritsko, yak bık yak bık...a kolo yoho peçeritsâ stoyit’ Marusâ yak telitsâ]) (Hubernachuk, 2005, s. 89).

¹ Ukrayna dilinde ведмідь (ayı) kelimesi gramatikal açıdan ünsüz harf ile bittiği için erkek cinsiyet grubu kelimelerinde yer aldığı için yalnızca erkekler için kullanılmaktadır. Ukraynaca ведмедуця (dişi ayı) kelimesi ünlü harf ile bittiği için kadınlar için kullanılabilir, ancak ведмідь kelimesinin taşıdığı anlama sahip değildir.

Boğa kelimesi, yalın hâlinde hitaplarda olumsuz özellikler taşımasına rağmen küçültme eki aldığı *boğacık* (бичок [bıçok]) hâli ile küçüklük ve şirinliği ifade etmektedir. Bu, yalın hâlinde olumsuz anlam taşıyan bütün hayvanlar için geçerlidir: yaban domuzu (кабан [kaban]) - yaban domuzcuk (кабанець [kabanets']/ кабанчик [kabançık]), eşek (осел [osel]) - eşekçik (ослик [oslık]), koç (баран [baran]) - koççuk (баранець [baranets']/ баранчик [barançık]) hayvanları, aptallık, gerizekalılık, kısacası anlatılan bir şeyi inatla anlamak istemeyen ya da düşünme kabiliyeti düşük olan erkekler için kullanılabilir. Erkek keçi (козел [kozel]) günah ve suçları haksız yere kendisine yüklenen keçi, çalışmamızın konusu olan her iki dilde de *günah keçisi* (Козел відпущення [kozel vidpuşçenya]) şeklinde geçmektedir (Busel, 2005, s. 551). Buradan yola çıkarak hitaplarda da olumsuz bir anlama sahip olduğu söylenebilmektedir. Ukraynaca kaba bir ifade olan “Seni gidi keçi! (Ах ти ж козел! [ah tı j kozel])” ifadesine Türkçede daha sağlıklı bir anlam kazandırmak için “*Seni gidi öküz!*” şeklinde tercüme etmek daha doğru olacaktır.

Erkekler için kullanılan ve olumsuz anlam taşıyan hayvan adları aşağıdaki gibidir:

1. Koç (баран [baran]) - koççuk (баранець [baranets']/баранчик [barançık]): Akılsız, zayıf iradeli insanlar için kullanılır.
2. Böcek (жук [juk]): Hilekâr, kurnaz insanlar için kullanılır.
3. Eşek (віслюк [vislük], осел [osel]): Akılsız, inatçı bir insan, birine körü körüne itaat eden ve hizmet eden kişi hakkında kullanılır.
4. Çalı horozu (глухар [hluhar]): Konuşma dilinde sağır biri için ya da kendisine hitap ederken kullanılır.
5. Ağaçkakan (дятел [diyatel]): Israrcı, bıktırıcı insan hakkında kullanılır.

Gramatikal açıdan bu hayvan adları da kadınlar için kullanılmaz; sahip oldukları olumsuz anlam, bazı istisnalar dışında, yalnızca erkekler için kullanılmaktadır. İstinaya bir örnek *yılan* (змії [zmiy]) kötü, sinsi insan ya da kızgın bir düşman için kullanılan hitaptır (Busel, 2005, s. 466). Bu hayvan adı, erkekler için “(змії [zmiy])” şeklinde kullanılırken kadınlar için *yılan* (змія [zmiya]/зміюка [zmiyuka]) şeklinde kullanılmaktadır. Bu örneklerdeki hayvan adına hem eril hem dişil şekli için olumsuz anlam yüklenmiştir.

Bazı kelimelerin eril ve dişil şekilleri için kelime kökleri bambaşka olmaktadır. Örnek olarak *koç* (баран [baran]); akılsız, zayıf iradeli insan ve *koyun* (вівця [vivtsiya] /овечка [ovečka]); boyun eğen, çekingen insan için kullanılan hitaplardır. Dünyanın birçok toplumunda alışlagelen bir anlayışa -kadınların çoğu zaman, erkeklere göre daha güçsüz olduklarına- dayanarak kadınlar için hitaplarda genellikle küçük, tatlı, yumuşak ve gücü az olan hayvanlar kullanılmaktadır. Onlarca halk şarkısında yer alan *kumru* (горлиця [horlıtsiya]) - *kumrucuk* (горличка [horlıčka]) (Busel, 2005, s. 254), Ukrayna kültüründe farklı göndermelere sahiptir: Hem genel olarak anne kavramını hem de hüznü bir

anneyi simgeler. Aynı zamanda da şefkatli bir sevgiliyi (kızı, kadını) ifade etmenin yanı sıra temiz, saf bir aşkı ve aşık olanların sadakatini ifade ederek kadına yönelik hitaplarda yer alır. *Güvercin* (голуб [holub]) - *erkek güvercincik* (голубець [holubets]) hitabı da *kumru* ile aynı derecede temizliği, sevgiyi ifade eden ve onu gökyüzüne taşıyan bu iki kuş, hem sevgililer arasında bir hitap ismi olarak hem de halk şiirlerinde anne, abla, kız kardeş ve ağabey, erkek için de kullanılır. Ukrayna kültüründe aşkın ve sevginin saflık ve temizliğini, sadakatini dile getirmeye yardımcı olan bu kuşların hitaplarda özel yeri vardır.

Aşağıda yer alan örneklerden Ukraynacada kadınların şefkat ve sevgisini vurgulamak için kullanılan hayvan adları arasında başta *dişi kuş* (пташка [ptaška]) sözcüğü olmak üzere çok sayıda kuş adının geçtiği görülmektedir: *dişi kuğu* (лебідка [lebidka]) / *küçük, sevimli dişi kuğu* (лебідонька [lebidonka]/ лебедонька [lebedonka]), *dişi şahin* (соколиця [sokolitsiya]), *baykuş* (сова [sova]) - *baykuşçuk* (совонька [sovon'ka]), *sığırcık* (синиця [sınıtsiya]) - *sığırcıkçık* (синичка [sınıčka]), *guguk kuşu* (зозуля [zozulya]) - *gugukçuk* (зозулечка [zozulečka]). Ukraynaca halk şiirlerinde kız veya kadına şefkat dolu bir hitap olarak kabul edilen *dişi grus kuşu* (журавка [juravka]) kullanılırken sevgi ve şefkat anlamını daha da pekiştirmek için “dişi grusçuk” (журавочка [juravočka]) şekli tercih edilmektedir. Erkeklerle hitaben kullanılan *erkek grus kuşu* (журавель [juravel]), Ukrayna kültüründe vatana sadakati, hüznü ve uzakta olan bir hayali simgelemektedir (Mekh, 2015, s. 266).

Ukrayna dilinde kadınlar için hitaplarda kullanılan ve olumsuz bir anlama sahip hayvan adları arasında *yılan*, *karga*, *koyun* ve *inek* vardır. *Karga* (ворона [vorona]) dikkatsiz, dalgın, sakar biri için söylenir. Başlıklı *karga* (рава [gava]) da dikkatsiz, miskin, önemli bir fırsatı kaçıran birine söylenen hitaptır. Türkçedeki *karga* kelimesi, Ukraynacaya alıntı kelime olarak geçmiş olup konuşma dilinde insanlar hakkında konuşurken bambaşka bir anlama sahiptir. *Karpa* [karga]; söylenen, sürekli kızan, yaşlı ve çirkin bir kadın, cadıdan bahsetmek için kullanılmaktadır. Bir kadına Ukraynaca “karga” (карпа) denildiği zaman kadının karakterinin berbat, çekilmez biri olduğu vurgulanmaya çalışılmaktadır. Bu kelime, yaşlı (стапа) kelimesiyle birlikte insanın karakteri, davranışları büyük bir ihtimalle yaşlı olmasından kaynaklandığını vurgulamak için kullanılmaktadır. *İnek* (корова [korova]); sakar, şişman ve aptal bir kadın anlamına gelmektedir (Busel, 2005, s. 576).

3.1. Ukraynacada Gramer Açısından Yalnızca Hayvan Yavruları için Kullanılan Küçültme Eklerini Alan Hayvan Adları

Ukraynacada bütün yavru hayvan adları nötr grubuna girdiğinden dolayı hitaplarda hem erkekler hem kadınlar için söylenilebilmektedir. Örneğin, *civciv* (курча [kurça]), *civcivcik* (курчатко [kurçatko]) hitabının sözlük anlamı “saf, genç kız için hitap şekli” olup erkek çocuklar için de kullanılabilir. Ancak bir erkek çocuğa *civcivcik* hitabı, onun saflığını değil, yaşça küçük olduğunu vurgulayacaktır.

Maymun (мавна [mavpa]), “çirkin insan” anlamına geldiği hâlde birine “yavru maymun” (мавпеня [mavpenya]) diye hitap etmek ona şirin ve tatlı diye hitap etmektir.

Yani bu şekilde bir kullanım, kelimenin yalın halindeki olumsuz anlamını ortadan kaldırmaktadır. “yavru maymuncuk” (*мавпенятко* [mavpenyatko]) kelimesi kullanılırsa kelimenin olumlu anlamı daha da artmaktadır. Bu durum Ukraynadaki tüm hayvan yavru adları için geçerli olmaktadır: *tilki yavrusu* (*лисеня* [lisenya]) kelimesinin küçüklük ve sevimliliği vurgulamak için küçük *tilki yavrucuk* (*лисенятко* [lisenyatko]) hitabı kullanılabilir. Ukraynaca -enya, -yatko (-еня, -ятко) küçültme eklerini alan yavru hayvan adları, nötr gruba dâhil olduğundan dolayı hem kadın hem erkek için kullanılabilir. Örneğin “Sen benim küçük tilkiciğimsin!” (*Ти моє лисенятко!* [tɪ moye lisenyatko]). Aynı şekilde küçültme eki aldıktan sonra olumsuz anlamını kısmen yitiren hayvan yavruları isimleri arasında domuz (*порося* [porosya]) - küçük domuzcuk (*поросятко* [porosyatko]), kurtçuk (*вовчик* [vovçik]) - kurt yavrusu (*вовченя* [vovçenya]), yavru kurtçuk (*вовченятко* [vovçenyatko]) vardır. Bununla beraber bir hayvan yavrusundan bahsedildiği zaman sevimli, küçük, sevecen bir şey akla gelmesine rağmen hayvanın taşıdığı özellikler de söz konusu olmaktadır. Sıçan (*пацюк* [patsük]) hitabı gibi “sıçan yavrusu” (*пацючення* [patsüçenya]) da aynı şekilde olumsuz bir anlama sahip olup sinsiliği ifade etmekte ve sinsi, korkak insanlar için kullanılmaktadır (Busel, 2005, s. 985). Birine “*Seni gidi küçük sıçancık!*” (*Ах ти ж мале пацючення!* [ah tɪ j male patsüçenya]) şeklinde bir hitap kullanıldığında zihinde *sıçan*; pislik içinde yaşayan, çevresine zarar veren bir hayvan olarak canlanmaktadır. Bir şeyin küçük olması ondan zarar gelmeyeceği veya hep sevimli olduğu anlamına gelmemektedir. Hitaplarda hayvan yavrularının adları kullanılarak bir kişiye karşı duyulan hoşnutsuzluk, kaba bir biçimde ifade edilmektedir. Dünyanın hemen hemen her kültüründe yılan kötülük, sinsilik gibi olumsuz özellikler ile anılmaktadır. Hitaplarda da bu hayvan kızgın, sinsi genç bir insan için kullanılmaktadır: küçük engerek yavrusu (*гадючення* [haduchenya], *гадя* [hadiya]).

4. Ukraynada Hitaplarda Geçen Hayvan Adlarının Tasnifi

Ukraynada hitaplarda geçen hayvanların tasnifini şu şekilde yapmak mümkündür:

1. Fiziksel özellik: inek (*корова* [korova]), bağırsak kurdu (*глистюк, глистяк* [hlistük, hlistiyak]), çalı horozu (*глухар* [hluhar]), maymun (*мавна* [mavpa]), boğa (*бук* [bık]), yaban domuzu (*кабан* [kaban]).
2. Güç ile ilgili olanlar: boğa (*бук* [bık]), yaban domuzu (*кабан* [kaban]).
3. Sakarlık ve dikkatsizlik: kaplumbağa (*черепаха* [çerepaha]), ayı (*ведмідь* [vedmid’]), karga (*ворона* [vorona]) / başlıklı karga (*гава* [gava]), inek (*корова* [korova]).
4. Kabalık ve aşağılama: hayvan (*тварина* [tvarina]), inek (*корова* [korova]), eşek (*віслиук, осел* [vislük, osel]), koç (*баран* [baran]), ağaçkakan (*дятел* [diatel]).
5. Hilekârlık ve kurnazlık: yılan (*змій* [zmiy]/ *змія* [zmiya]/ *зміюка* [zmiyuka]), küçük engerek yavrusu (*гадючення* [hadüçenya]/ *гадя* [hadiya]), böcek (*жук* [juk]), erkek tilki (*лис* [lis]).

6. Karakter ve davranış: hayvan (*тварина* [tvarına]), kuzu (*ягня* [yahniya]), koyun, koyuncuk (*вівця* [vivtsiya]/ *овечка* [oveçka]), aslan (*лев* [lev]), kurt (*вовк* [vovk]), arı (*бджола* [bcola]), civciv (*курча* [kurça]) / civcivcik (*курчатко* [kurçatko]), dişi kuğu (*лебідка* [lebidka]), ağaçkakan (*дятел* [diatel]), köpek (*собака* [sobaka]).
7. Temizlik ile ilgili olanlar: domuz (*свиня* [svinya], *свинюка* [svinyuka]).
8. Kaba hitaplar: koç (*баран* [baran]), ağaçkakan (*дятел* [diatel]).

Tilki (*лис* [lis]), karga (*ворона* [vorona]) gibi Ukraynaca hayvan adlarının çoğu yalın hâlde iken olumsuz anlamda kullanılmaktadır. Ancak yukarıda bahsettiğimiz Ukraynaca küçültme eklerini alarak şirinlik ve sevimlilik anlamlarını kazanır: tilki (*лис* [lis]) - yavru tilki (*лисеня* [lisenya]), karga (*ворона* [vorona]) - yavru karga (*вороненя* [voronenya]) arslan (*лев* [lev]) - arslan yavrusu (*левеня* [levenya]) / yavru aslancık (*левенятко* [levenyatko]), yaban domuzu (*кабан* [kaban]) - yaban domuzcuk (*кабанець* [kabanets], *кабанчик* [kabançik]).

5. Türkçe ve Ukraynacada Hitaplarda Kullanılan Hayvan Adlarının Karşılaştırılması

5.1. Türkçe ve Ukraynacada Hitaplarda Olumlu Anlama Sahip Hayvan Adları

Türkçede olumlu bir anlama sahip olan ve seslenmelerde kullanılan hayvan adları şunlardır: *kelebek, koç, tavşan, kuzu, piliç* ve *yağmur kuşu* (Özkan Kurt, 2022, s. 282). Özkan Kurt'a göre kadınlar, çoğu zaman görünüm ve güç olarak erkeklere nazaran daha zayıf olmalarından ötürü küçük hayvanlar ile ilişkilendirilmektedir. Kurtun metaforik anlamının ise bilgelik olduğunu ifade etmektedir. Bununla beraber kadınların duygu durumu değişikliğini vurgulayan bukalemun ile “kuş, bıldırcın, bülbül gibi kuşlar, sığırcık, akrep, arı, balık, bıldırcın, bülbül, horoz, kedi, kurt, kuş, sinek, solucan, şahin, tilki” gibi bazı hayvanların nötr değer taşıdığını belirtmektedir. Olumsuz değere sahip hayvan adları ise “inek, eşek, kaz (bir şeyi anlamayan), domuz, köpek (yalancı), manda, at (dış görünümü beğenilmeyen insanlar için), koç, leş kargası, timsah, yılan, ayı, horoz, piliç, serçe, sinek, baykuş” gibi hayvanlardır ve bunlar istenmeyen birini temsil etmektedir. Araştırmacı, *devenin* metaforik anlamının erkeklerin dış görünüşü ile ilgili olduğunu ifade etmektedir (Özkan Kurt 2022, s. 282).

Türkçede *böceğim* ifadesi, eşler ya da sevgililer arasında duygusal yakınlığı yansıtan bir seslenme biçimi olarak çeşitli bağlamlarda tercih edilmekte; bu tür kullanımların anlamı, konuşma içindeki yeri ve bağlamsal koşullara göre belirginlik kazanmaktadır (Alkan Ataman, 2023, s. 36). Özer ve Akcan'a göre *böcek* kelimesi güç ile ilgili hitaplarda yer almaktadır (2022, s. 245). Bununla beraber Türkçede sevgiyi nitelemek için iyelik eki ve aşk kelimesi ile beraber *aşk böceğim, böceğim* şeklinde kullanılan böcek kelimesi, Ukraynacada kurnaz insanı nitelemektedir: böcek (*жук* [juk]). Türk dilinde olumsuz anlamda kullanılan ifade ise *b.k böceğidir*. Ukraynacada ise böcek (*комаха* [komaha]) - böcekçik (*комашка* [komaşka]) kelimesi, olumlu bir anlama sahiptir ve sevgiyi ve bir şeyin küçüklüğünü ifade etmektedir. Örneğin; Ukraynaca *böceğim* (*моя комашка* [moya komaşka]) ve daha yoğun bir sevgi ifadesi taşıyan *benim böcekçiğim* (*моя комашечка*

[moya komaşeçka]] şeklindeki seslenme biçimleri, dilde var olmakla birlikte ağırlıklı olarak annelerin yeni doğmuş bebeklerine yönelik şefkatli hitapları olarak kullanılmaktadır. Türkçede olduğu gibi Ukraynacada da *aslan* (лев [lev]) kelimesi, cesaret ve korkusuzluğu ifade ederek hitaplarda sık sık rastlanmakta olup bu kelimenin küçültme eki almış hâli de mevcuttur: aslan yavrusu (левеня [levenya]). Aynı şekilde kedigillerden olan kaplan (*музр* [tıhr]) ve dişi kaplan (*музриця* [tıhrıtsiya]) da her iki dilde olumlu bir anlam taşımaktadır (Mekh, 2015, s. 430).

Nuriye Özer ve İbe Akcan, Türk dilinde ineğin sadece insanın karakteri ile ilgili bir hitap olduğunu aktarmaktadır (2022, s. 245). Ancak Ukraynacada *inek* (корова [korova]), kadının dış görünüşüyle ilgili olumsuz anlam içeren bir hitap olarak karşımıza çıkar. İnek, bir hitap olarak Ukraynacada erkekler için kullanılmamaktadır. Ukraynacada olumsuz anlama sahip diğer hayvanlar arasında *çalı horozu* (злухар [hluhar]), *ağaçkakan* (дятел [diatel]), *erkek tilki* (лuc [lıs]), *dişi tilki* (лусиця [lısıtsiya]) de yer alır (Mekh, 2015, s. 444).

Osmanlı'dan Cumhuriyet'e uzanan süreçte İstanbul'un gündelik yaşamında "Arslanım" hitabı, paşalar ve üst statüdeki kişiler tarafından maiyetlerindeki bireyleri (zabit, nefer, uşak, çırak vb.) hizmete teşvik amacıyla kullanılmıştır. Zamanla bu ifade, sevgi dolu bir hitap özelliğini yitirerek, daha çok toplumsal hiyerarşide alt konumda yer alanlara yönelik, adı bilinmeyen muhataplara yöneltilen motive edici bir hitap şekline dönüşmüştür (Alkan Ataman, 2023, s. 44). Yakınlık bildiren ifadeler Özer ve Akcan'a göre şu şekildedir: *arslanım*, *arslan*, *arslan parçası*, *aslan*, *kaplan*, *kaplanım*, *kartal*, *kartalım*, *koç*. Kadının kocası için kullandığı ifade: *Kaplanım!* (Мій музр! [miy tıhr]). Erkeğin ise karısı için *Dişi kaplanım!* (Моя музриця! [moya tıhrıtsiya]) ifadeleri aralarındaki yakınlığını vurgulamaktadır.

Türkçe ve Ukraynacada yakınlık bildiren hitaplar arasında: *arslan*, *kaplan*, *koç* ve *kartal* vardır. Ukraynacada da kedigillerden *kaplan* (тигр[tıhr]) ve *aslan* (лев[lev]) yakınlık bildiren gruba girmektedir ancak Türkçedeki gibi kullanım şekli değişiklik göstermektedir. Çoğu zaman adı geçen hayvanlar, eşlerin birbirine olan yakınlığını bildirmek için tercih edilmektedir.

5.2. Hem Türkçe hem Ukraynacada Aynı Anlama Sahip Hayvan Adları

Türkçede *bülbül*, iyelik eki alırken (*bülbülüm*) bir yakınlığı ifade ederek insan sesinin güzel olduğunu ön plana çıkarmaktadır. Ukraynacada da *bülbül* (соловей [solovey]), *bülbülcük* (соловейко [soloveyko]), *bülbül yavrusu* (солов'я [solovya], солов'ятко [solovyatko]) sesi güzel insanlar için hem yalın hâliyle erkek hem küçültme eki almış şekliyle (Busel 2005, s. 1354) kullanılır.

Türkçede "can kuşum" gibi ifadeler, hem kadınlar hem erkekler için kullanılırken (Özer ve Akcan, 2022, s. 245), Ukraynacada kuş yavrusu anlamına gelen *пташа* [ptaşa], *пташеня* [ptaşenya] ve *пташенятко* [ptaşenyatko] kelimeleri, küçüklük ve sevimlilik vurgusu nedeniyle özellikle çocuklara ve kadınlara yönelik hitaplarda tercih edilmektedir.

Bu ifadeler, annelerin çocuklarına hitaplarında da yaygındır. Bülbul, kuş, ördek, kartal gibi kuş adları her iki dilde de bulunmakla birlikte Ukraynacada hitap olarak kuş adlarının Türkçeye kıyasla daha sık kullanıldığı görülmektedir.

5.3. Hem Türkçe hem Ukraynacada olup Anlam Açısından Farklılık Gösteren Hayvan Adları

Türkçede kişilerin birbirine *koç* veya *koçum* kelimeleriyle hitap etmesi bir samimiyet göstergesidir. Ukrayna dilinde ise birine *koç* (*баран* [baran]) diye hitap edildiği zaman insanın akıl yetersizliğine dikkat çekilmektedir. Ukraynaca *koç* (*баран* [baran]) kelimesinin taşıdığı olumsuz anlam ile Türkçedeki karakteri niteleyen *manda*, *sığır*, *öküz* gibi hayvan isimlerinin taşıdığı olumsuz anlamlar birbirine yakınlık göstermektedir.

Ukraynacada *koyun* (*вівця* [vivtsiya]/ *овечка* [ovečka]) ve *kuzu* (*ягня* [yahniya]) kelimeleri; uysallık, savunmasızlık ve boyun eğme gibi özellikleri nedeniyle kadınlara yönelik hitaplarda kullanılmakta, ancak genellikle olumsuz bir anlam taşımamaktadır. Ukraynacada küçültme ekiyle kullanılan *kuzucuk* (*овечечка* [ovečečka]) ifadesi ise olumsuz çağrışımını yitirerek sevgi ve sevimlilik anlamı kazanmaktadır. Özkan Kurt (2022) Türkçede *kuzum* ifadesinin olumlu bir hitap olduğu halde *süt kuzusu* ifadesinin olumsuz anlam taşıdığına dikkat çekmektedir.

Karga (*ворона* [vorona]) ve *ayı* (*ведмідь* [vedmid']) kelimeleri, Ukraynacada sakarlık anlamını taşımaktadır. Ancak *ayı yavrusu* (*ведмеденя* [vedmedenya]) ve *karga yavrusu* - *yavru kargacık* (*вороненя* [voronenyatko]) kelimeleri günlük konuşmalarda sık sık kullanılmakta ve olumlu bir anlam taşımaktadır. Türkçede *ayı* hitabı karakter ve güce vurguyla kişinin kabalığını ifade etmektedir. *Ayı* kelimesine ek olarak *ayı boğan* tabiri de benzer bir şekilde güçlü insanları ifade etmek için kullanılmaktadır. Ukraynacada birine *ayı* (*ведмідь* [vedmid']) şeklinde hitap edildiğindeyse kişinin sakarlığını vurgulamaktadır.

5.4. Her İki Dilde de Olumsuz Anlam Taşıyan Hayvan İsimleri

Birçok dilde olduğu gibi Türkçe ve Ukraynacada da hayvan (*тварина* [tvarina]) kelimesi olumsuz bir anlama sahiptir. Bize göre bu durum, insanların hayvanlar ile iç içe yaşadığı süreç içerisinde ortaya çıkmıştır. İnsan, gündelik yaşamının içinde yer alan hayvanların, içgüdüye dayalı olumsuz davranışlarını, tepkilerini ve hareketlerini gözlemlemiş ve etkileşimde bulundukları diğer insanların olumsuz davranışlarıyla hayvanların bu içgüdüsel olumsuz davranışlarını birbirine bağdaştırarak "hayvan" sözcüğünü olumsuz bir anlam içeren genel bir hitap olarak kullanmıştır. Türkçede hayvan kelimesinin yanı sıra *hayvan eti yemiş*, *hayvan oğlu hayvan/hayvanat*, *hayvan herif* gibi ifadeler de hayvan hitabının olumsuz anlamını daha da güçlendirmektedir.

Türkçede *domuz*, İslam dininde bu hayvanının etinin haram sayılmasından ve hayvanın pislik içinde yaşamasından dolayı olumsuz bir anlam taşımaktadır. Ukrayna kültüründe din ve gelenek farkı olmasına ve Ukrayna mutfağında yer almasına rağmen domuz; tıpkı Türkçedeki mecazi anlamı gibi pislik, dağınıklık, açgözlülük ve günahkâr alışkanlıkların simgelemektedir (Mekh, 2015, s. 714). Bir şeye layık olmayan insanın

imajı da *domuz* üzerinden dile getirilmektedir: Sürekli toprak ve pislik içinde yaşadıkları için domuza iyi bir şey verdiğimiz takdirde bunu yine kirletir, toprağa gömmeye çalışır. Hitaplarda *domuz*, birinin dağınıklığını ifade edip olumsuz bir anlamda kullanılmaktadır: *domuz* (свиня [svinya], свинюка [svinyuka]). Bir Ukrayna öyküsünde² bu durum şu şekilde anlatılmıştır: “İncilerin varsa aklında olsun domuzların önüne onları dökmeyesin.” (Коли ти маєш Перли, То й розум май і перед Свинями не розсипай [kolı tı mayeş perlı to y rozum may i pered svinyami ne rozsıpay]). Herhangi bir insana inatla kulak vermek istemediği şeyleri anlatma çabasında bulunduğumuz takdirde karşımızdaki insan buna değmiyorsa çabalarımız da boşa gidecektir. Dünyanın hemen hemen her dilinde yavaşlığı ile bilinen *kaplumbağa* (чепенaxa [çerepaha]) Ukraynada olumsuz bir anlama sahiptir; sakar ve yavaş hareket eden insanlar için kullanılmaktadır. Türk dilinde ise Özer ve Akcan (2022), *kaplumbağanın* inanç ile ilgili hitaplar bölümünde yer aldığını belirtmekte ve yokluk, zıtlık ifade eden “-sız eki” içerip *Allahsız tosbağa* örneğini vermektedir.

Maymun hem Türkçe hem Ukraynada (мавна [mavpa]) olumlu bir anlamda kullanılmaz; ancak Ukraynada küçüklük eki aldığı zaman küçük maymun, küçük sevimli maymun (мавпеня [mavpenya], мавпенятко [mavpenyatko]) şeklinde olumlu bir anlam kazanmaktadır.

Türkçede kişinin yeterli zekaya sahip olmadığını dile getirmek için *eşek/ katır, kaz* gibi kelimeler kullanılmaktadır. Ukraynada ise *koyun, koç* (баран [baran]), *eşek* (віслюк [vislük], осел [osel]) ifadeleri aynı anlamda kullanılmaktadır. Ukrayna kültüründe koyun (баран [baran]) akılsız, zayıf iradeli, inatçı bir insanı ifade etmektedir (Mekh, 2015, s. 31). Adı geçen hayvan inatçılığın da simgesi olarak kabul edilmektedir: Koyun gibi aptal (Дурний як баран [durniy yak baran]).

Türkçe hitaplarda *eşeğin* olumsuz anlamlarda kullanıldığını görmekteyiz. Çoğu zaman belirtisiz isim tamlamasının içinde (*eşek oğlu eşek, eşek sıpası, eşsoğlusu, eşek dölü, eşek sıpası*) yer alan *eşeğin* aptal bir hayvan olduğu düşünüldüğü için “*eşek kafalı*” hitabı ön plana çıkmaktadır. *Eşek* (віслюк [vislük], осел [osel]) akılsız, inatçı bir insan anlamında / birine körü körüne itaat eden ve hizmet eden kişi hakkında kullanılır. Yukarıdaki örneklerden de gördüğümüz gibi, Ukrayna dilinde yalın halinde iken olumsuz bir anlam taşımasına rağmen küçültme eki alarak küçüklüğü ve şirinliği ile ön plana çıkan hayvan adları vardır, eşek de istisna değildir. *Eşekçik* (ослук [oslık]) şeklinde yalın haldeyken sahip olduğu olumsuz anlamını kaybetmektedir.

Baharın habercisi, verimliliğin simgesi ve Hristiyanlıkta kutsal bir hayvan olarak kabul edilen *arı*, hitap sözcüğü olarak da karşımıza çıkmaktadır: *arı* (бджола [bcola]) - arıcık (бджілка [bcilka]/ бджілонька [bcilon'ka]) çalışkan insanlar için bir hitap olarak kullanılır (Mekh, 2015, s. 48). Türkçede *arı*, hitaplarda “*arı gibi çalışmak*” deyimini şeklinde

² Leonid Hlibov “Perly i Svynty” 1892-1893

kullanılmaktadır, aynı deyimın Ukraynaca birebir karşılığı mevcuttur: Працювати як бджола [pratsüvatı yak bcöla].

Türkçede, kişilerin fiziksel özelliklerine yönelik olumsuz çağrışımlar yapan kelimeler arasında *horoz*, *at* ve *maymun* gibi ifadeler yer alırken Ukraynacada *inek* ve *maymun* hitaplarına ek olarak *çalı horozu* (sağırılık), *yaban domuzu* (şişmanlık) ve *boğa* (Türkçedeki *öküz* hitabı gibi iri yarılık ve kabalık belirtir) hitaplarının da kullanıldığı görülmektedir. Ukraynaca *kuzu*, *koyun*, *aslan*, *arı*, *civciv*, *dişi kuğu*, *ağaçkakan* gibi hayvanlar karakter grubunda yer alırken Türkçe hitaplarda karakter grubuna dahil olan *ayı*, *dana*, *hayvan eti yemiş*, *hayvan herif*, *it*, *katır*, *kunduz*, *öküz*, *sığır* gibi hayvanlar Ukraynacada karakter grubundaki hitaplar arasında yer almaz. Her iki dilde de bu gruba dahil olan hayvanın *kurt* olduğunu görmekteyiz.

Türk dilinde birine *hayvan eti yemiş*; *hayvan herif*; *it*; *katır*, *öküz* ya da *sığır* şeklinde hitap etmenin karşısındaki insana olumsuz bir etki yarattığı gibi, "Ukraynacada bir kişiye "hayvan" (*тварина* [tvarına]), "kuzu" (*ягня* [yahnya]), "ağaçkakan" (*дятел* [diatel]) veya "köpek" (*собака* [sobaka]) gibi hayvan isimleriyle hitap etmek, genellikle olumsuz çağrışımlar yaratır ve kaba ya da aşağılayıcı olarak algılanır. Buna karşın Ukraynaca şu hayvan adları hitaplarda insan karakterinin iyi yönlerine ışık tutmaktadır: aslan (*лев* [lev]), arı (*бджола* [bcöla]).

Türk toplumunda önemli bir dinî ritüel olan *kurban*, hayvan adı içermemesine rağmen zihinde kurbanlık hayvanları çağrıştırmaktadır. Keskin, kurban kelimesini "feda edilen unsur aracılığıyla kutsalla bir yakınlık kurma" şeklinde ifade etmektedir (2024, s. 47). Türkçede *kurban*, *can kurban* hitapları sık sık kullanılmaktadır. Ukraynaca hitaplarda *kurban* ifadesi bulunmamasına karşın Hristiyanların kutsal kitabı olan İncil’de koç, günah ve kurbanı sembolize etmektedir. Eski dönemlerde de kurbanlık bir hayvan olarak kabul edilen boğa, İncil’de de bu işlevle yer almıştır. Ancak Ukrayna hitaplarda kullanıldığında *boğanın* kurbanla ilgili bir çağrışımı bulunmamaktadır (Mekh, 2015, s. 31). Dolayısıyla, kurban kavramı Türkçede doğrudan hayvan adı içermese de dinî ve kültürel çağrışımları sayesinde hayvan figürleriyle iç içe geçerken, Ukraynacada bu ilişki daha çok kutsal metinler aracılığıyla dolaylı olarak kurulmaktadır. Ukraynaca arı (*бджола* [bcöla]), güvercin (*голуб* [holub]), boğa (*бук* [bık]), aslan (*лев* [lev]) gibi hayvan adları İncil’de yer alarak Hristiyanlık’ta da önemli bir yere sahiptir.

Özer ve Akcan’a (2022) göre Türkçede insanın güçsüz ya da güçlü olduğunu tanımlayan hitaplar arasında böcek (güçsüz anlamında), camız (güçlü anlamında); Ukraynacada boğa (*бук*[bık]), yaban domuzu (*кабан*[kaban]) yer almaktadır.

Türkçede insan zekâsını betimleyen hitaplar arasında *eşek* (eşek kafalı), *kaz kafalı* vardır. Yılan (*змія* [zmiy]/ *змія* [zmiya]/ *зміюка* [zmiyuka]), küçük engerek yavrusu (*гадюченья* [hadüçenya]/*гадя* [hadiya]), böcek (*жук* [juk]), erkek tilki (*лис* [lıs]) gibi hayvanlar, Ukraynacada ise hilekârlık ve kurnazlık gibi olumsuz karakter özellikleri içeren hitaplardır. Türkçede olumsuz karakter özelliğini ifade eden *sırtlan* da sinsilik, kurnazlık ve hilekarlık ile ön plana çıkmaktadır. Soy ile ilgili olan hitaplar arasında

Ukraynada sadece it oğlu it (с*чуї сун [s.çıy sın]) vardır ve küfür niyetine kullanılmaktadır, soy ile ilgili eşeğin geçtiği hitaplara rastlanmamaktadır.

Sonuç

Bu çalışmada bambaşka coğrafya, kültür, gelenek ve göreneklere sahip Karadeniz üzerinden komşu, tarih içerisinde hep etkileşimde bulunan iki halkın dilleri olarak Türkçe ve Ukraynadaki hitaplarda hangi hayvan adlarının kullanıldığı incelendi. Coğrafi ve kültürel farklılıklar kendini hitap üzerinden de belli etmektedir. Hitap biçimleri kültürel bağlamda incelendiğinde Türk dilinde birine *Koçum!* şeklinde hitap etmek olumlu bir etki yaratırken Ukraynada birine “*koç* (баран [baran])” hitabı olumsuz bir anlama sahiptir.

Ukraynada hitaplarda *dişi kuğu* (лебідка [lebidka]), *gugukçuk* (зозуля [zozulya]/зозуличка [zozulečka]) gibi pek çok kuş adı, kadınlara yönelik hitap biçimleri arasında yer almakta ve bu durum, kuş adlarının kadın imgesiyle ilişkilendirildiği zengin bir halk anlatı geleneğine işaret etmektedir. Türkçe hitaplarda kuş türlerinin kullanılmasına sıkça rastlanmaması bu iki dilin kültürel açıdan farklılıklarına bir örnek teşkil etmektedir. Türkçe ve Ukraynaca hitap biçimleri arasındaki diğer farklılık ise Türkçe “aslanım” ve “kaplanım” şeklindeki hitapların (özellikle samimi ya da destekleyici bir bağlamda) herhangi iki kişi arasında kullanılması normal bir durum iken Ukraynada bu iki mecaz ancak bir kadının kocasına yöneltebileceği türden hitaplardır.

Türkçe *can kurban*, *kurban* gibi dini ifadeler içeren hitapların Ukraynada karşılığı bulunmamaktadır. Türkçede hitaplarda belirtisiz isim tamlaması (*eşek sıpası*, *eşek dölü*), isimden sıfat yapan -lı eki (*kaz kafalı*, *at ağızlı*, *bitli*) gibi gramer unsurlarının hitaplarda yer aldığı görülmektedir. Ukraynaca, çekimsel (flektif) bir dil yapısına sahip olduğundan Türkçedeki bu tür kelime yapılarının doğrudan karşılığı bulunmamaktadır. Ukrayna dilinde hayvan yavru adları da hitaplarda sık sık kullanılmaktadır. Örneğin; maymun yavrusu (мавлення [mavpenya]), tavşan yavrusu (зайчення [zayçenya]) v.d. Ayrıca Ukraynada hayvan adlarının yalın hâline getirilen ve yavru ya da canlı varlıkları ifade eden nötr -en(ya) (-ен(я)) eki içeren kelimeler, zaten küçüklük ve sevimlilik anlamı taşıırken, ör. *tavşancık* (зайченнятко [zayçenyatko]) buna ek olarak anlamlarını daha da pekiştiren -tko, toçko (-тко, -точко) eklerini de alabilmektedir, örneğin *tavşancık* (зайченняточко [zayçenyatoçko]). Türkçede bu tür ikinci dereceden küçültme eklerine rastlanmamaktadır.

Kaynakça

Alkan Ataman, H. (2023). *Geçmişten Günümüze Türkiye Türkçesinde Hitaplar*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

Berkeshcuk, I. (2016). Deminutyvy ta augmentatyvy - vyraznyky ukrayinskoho mentalitetu. *Fonolohichni Studiyi*, 14, 20-26.

- Busel, V.T., Vasyleha-Derybas, M.D. ve Dmytriyev, O.V. (2005). *Velyky Tlumachny Slovnyk Suchasnoyi Ukrayinskoyi Movy*. Kyiv, İrpin: VTF Perun.
- Chomsky, N. (2000). *New horizons in the study of language and mind*. New York: Cambridge University Press.
- Dominguez, P. (2006). Animal names used as insults and derogation in Polish and Spanish. *Philologia Hisalensis*, 20, 137-174.
- Durak, N. (2006). *Mesnevide Metaforik Anlatımlarda Kullanılan Hayvan Motifleri ve Felsefi Değerlendirmesi*. Çanakkale.
- Eren, H. (1999). *Türk Dilinin Etimolojik Sözlüğü*. Ankara: Bizim Büro Yayın Evi.
- Hubernachuk, S. (2005). *Znaky-Symvoly Trypilskykh Ornamentiv*. Kyiv: Tovarystvo Oriyiv Perunova Rat.
- Karakaş, S. (2014). Türklerin Orijinal Dinleri Meselesi. *Gaziantep University Journal of Social Sciences*, 13(2), 463-477.
- Keskin, A. (2024). "Kurban" Olgusunun Terminolojik Çerçevesi, Tanımı ve Tasnifi'. *Avrasya Terim Dergisi*, 12 (2), 47-52.
- Mekh, N. O. (2015). *Kapelyushny N. Entsyklopedychnyi slovnyk symboliv kultury Ukrainy*. Korsun-Shevchenkivsky.
- Manova, S. ve Grestenberger, L. (2023). Diminutives across languages, theoretical frameworks and linguistic domains. *University of Vienna: Austrian Academy of Sciences*.
- Nalçacıgil Çopur, E. (2020). Divan şiirinde aslan metaforu. *Rumelide Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi*, (18), 285-302.
- Oliynyk, O. (2007). *Hramatyka Ukrayinskoyi Movy*. Kyiv.
- Özer, N. ve Akcan, P. (2022). Türkçede Hitap İfadeleri: Anlam ve Sözcük Türü Temelinde Bir Ulamlama. *Çukurova Üniversitesi Türkoloji Araştırmaları Dergisi* 7 (1), 382-407.
- Özer, N. ve Akcan, P. (2022). Türkçe Olumsuz Hitap Dizgesi. *Turkish Studies Language*, 17(3).
- Özkan Kurt, F. (2022). Türkçede Hayvan Adlarının Metaforik Kullanımları. *Korkut Ata Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 8, 273- 294.
- Redhouse, J. W. (1880). *Redhouse's Turkish Dictionary, In Two Parts, English And Turkish, And Turkish And English*. London: Wyman And Sons, Oriental, Classical, And General Printers.
- Semerenko, H. V. (2020). *Istoriya sufiksal'noho tvorenniya imennykiv iz deminutyvnyh i hipokorystychnym znachennyamy v ukrayins'kiy movi*. Kyiv: TOV Lips LTD.
- Shmelev, D. N. (2002). *O perenosnykh znacheniyah slov. İzbrannyye trudy po russkomu yazyku*. M: Yazyky Slavanskoy Kultury.

Trojanova, T. (2003). *Antropotsentričeskaja metafora v russkom i èstonskom jazykah (na materiale imen sushchestvytelnykh)*. Tartu Ülikooli Kirjastus.

Türkçe Sözlük. (2011). (11. bs1). Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

Yeshchenko, T. (2010). *Semantyko-stylistychni typy metafor: teoretychny aspekt*. Donetsk: Skhidny Vydavnychy Dim, 224-240.

